

A való tények közlésével elkövetett rágalmazás és a valóság bizonyítása mint a véleményszabadság korlátja

Egy alapjog a dogmatikai modellek csapdájában

SZOMORA ZSOLT*

A magyar büntetőjogi szabályozás – európai összehasonlításban nem gyakori – sajátossága, hogy a való tények közlésével elkövetett rágalmazást is tényállásszerűnek, és így – főszabály szerint – bűncselekménynek tekinti.¹ A kriminalizálás ilyen módon a véleményszabadság alapjogának szigorú korlátját jelenti. A büntetőjogi szabályozásnak ez a megoldása – tulajdonképpen a kriminalizáció terjedelme – egészen a Csemegi-kódexig vezethető vissza. A kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy a régi hagyományra visszatekintő dogmatikai megoldás hogyan viszonyul az 1990 után jelentősen felértékelődött véleményszabadság alapjogához. E reláció központi kérdésként merült fel a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban is, amely a közhatalmat gyakorló személyek sérelmére elkövetett rágalmazás és becsületsértés alkotmányos büntetethezességének a körét határozta meg, kötelezően előírva a Btk.-ban meghatározott valóság bizonyításának alkalmazását. E sértetti kör sérelmére tehát nem lehet való tények közlésével elkövetni a rágalmazást. E tételt a 13/2014. (IV. 18.) AB határozat is megerősítette.²

Jelen tanulmányban e problémakört elsősorban büntetőjogi nézőpontból igyekszem vizsgálni. Először a becsület mint büntetőjogi jogi tárgy meghatározását végzem el. A való tényközlések kriminalizálása nemcsak a véleményszabadság alapjoga szempontjából érdekes kérdés, ha-

* Habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék. E-mail: szomora.zs@juris.u-szeged.hu

¹ Újabb tanulmányában Tóth J. Zoltán közli számos európai büntetőködex becsületvédelmi tényállásainak szövegét, azok részleteit. E szövegekből – önmagukban, a nemzeti szakirodalom és az esetjog ismerete nélkül – csak nagyon óvatos következtetéseket szabad levonni. Fenntartással tehát, a szövegek alapján az látható, hogy való tényközlés esetén is felmerülhet a büntetőjogi felelősség a következő országokban: Ausztria, Franciaország, Belgium, Luxemburg, Portugália, Görögország és Svájc. Ellenben a következő országokban kizárólag valótlán tényközléssel követhető el a rágalmazás: Németország, Spanyolország, Finnország, Svédország, Dánia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Lettország, Litvánia, Szlovénia, Horvátország, Bulgária. A normaszövegekhez l. TÓTH J. Zoltán: A rágalmazás és a becsületsértés Európában és Magyarországon. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2.* Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 383–413.

² A közhatalmat gyakorlók és a közszereplők becsületvédelmének és a szólásszabadságnak a kérdései élénken foglalkoztatják a magyar – főleg alkotmányjogi és magánjogi – szakirodalmat. A jogfejlődés, a szakirodalom és a magánjogi, büntetőjogi, alkotmánybírói és strasbourgi esetjog legújabb, átfogó ismertetéséhez l. KOLTAY András: Közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének kérdései Európában, különös tekintettel a magyar jogrendszerre. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 37–95.

nem önmagában a büntetőjogi jogi tárggyal, a becsületfogalommal is összefüggéseket mutat: sérthető-e a becsület való tények közlésével. Ezt követően a valóság bizonyítására vonatkozó hatályos szabályozást, majd a valóság bizonyítására vonatkozó különböző dogmatikai modelleket vizsgálom. Így határozható meg a valóság bizonyításának dogmatikai karaktere, amelyet aztán a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban lefektetett mércék fényében is elemezni szükséges. Tanulmányom az alapjogi követelmények és a büntetőjog-dogmatikai modellek érintkezésének elemzésével, és ez alapján konklúziók levonásával zárul.

1. Becsületfelfogás a magyar büntetőjogban

A becsület büntetőjogi jogtárgyi szerepét legkorábban a kodifikált magyar büntetőjog időszakától, tehát a Csemegi-kódextól érdemes vizsgálni. A büntetőszokásjog Csemegi-kódex előtti időszakában a becsületvédelem polgári és büntetőjogi eszközei keveredtek, még pontosabban a magánjogi elemek domináltak.³ Angyal Pál utal a Pauler Tivadar által közölt tényre, miszerint a Curia még 1861-ben is polgári eljárásra utasította a becsületsértést.⁴ A Csemegi-kódex hatálybalépése tehát kriminalizációs mérőföldkőnek is tekinthető, a becsület büntetőjogi védelmében a korszak irodalma a becsület szükséges és várva várt felértékelődését látta.⁵

1.1. Szabályozási keretek

A Csemegi-kódex időszaka óta a büntetőjogi becsületvédelem szabályozási keretei nem változtak, alapjai a mai napig ugyanazok. Bár a Csemegi-kódex és a becsületvédelmi novella (1914. évi XLI. törvénycikk) szabályozása az 1961 utáni időszakhoz képest jóval cizelláltabb (gyakorlatilag bonyolultabb) volt, abban mi sem változott, hogy a két alaptényállásnak a rágalmazást és a becsületsértést tekinthetjük mind a mai napig. A rágalmazás a becsületsorbításra alkalmas tények közlésével elsősorban a *társadalmi megbecsülést* (a jóhírnevet) támadja, a becsületsértés pedig jellemzően az *emberi méltóságot*.⁶ Ennek ellenére jogi tárgyak egy és ugyanaz: a (büntető-

³ EDVI Illés Károly: *A Büntetőtörvénykönyv magyarázata, II.* Budapest, Révai, 1894. 292; HOMOKI-NAGY Mária: Szerződésen kívüli károkozásért való felelősség a 18–19. században. *Nagy Károly Emlékkönyv. Acta Jur. et Pol. Szeged.* Tom LXI., Fasc. 13. Szeged, SZTE ÁJK, 2002. 212–217; BATÓ Szilvia: Boszorkányok és/vagy magzatelhajtók, csalók, tolvajok? Megjegyzések a magyarországi boszorkányperek jogtörténeti kutatásához. *Jogtörténeti Szemle*, 2004/1., 36.

⁴ ANGYAL Pál: *A becsület védelméről szóló 1914:XLI. T.-cikk.* Budapest, Athenaeum, 1927. 5.

⁵ Sőt olyan extrém álláspont is megjelent, amely a becsületet a testi épségnél is magasabb rendű jogi tárgynak tekintette, és a becsületsértés által okozott erkölcsi halált a fizikai halálhoz hasonlította, l. VARGA Károly: Glosszák a becsület védelméről szóló 1914: XLI. tc.-hez. *Jogtudományi Közöny*, 1915/29., 324.

⁶ L. pl. HORVÁTH Tibor: A személy elleni büntettek. In: HALÁSZ Sándor (szerk.): *A büntető törvénykönyv kommentárja, II.* Budapest, KJK 1968. 1303; KÓNYA István: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: KÓNYA István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára.* Budapest, HVG-ORAC, 2013. 868.

jogi értelemben vett) becsület.⁷ A két törvényi tényállás átfedéseiből, a becsületsértés bűncselekményének szubszidiárius jellegéből következik, hogy nem lehet nekik különböző jogi tárgyat meghatározni.⁸ A normatív keretektől fakad tehát, hogy a becsület büntetőjogi fogalmában két, egymástól részben független kategóriát kell összekapcsolni: a társadalmi megbecsülést és az emberi méltóságot.⁹ A törvényi tényállások – komplex jogtárgyat eredményező – átfedése sem véletlen. Ahogy Lengyel Aurél fogalmaz, „az életben ez a szétválasztás nem jelentkezik ily élesen és határozottan. A hírnévrontás ugyanis – azon felül, hogy csorbítja a személyiség jogának kifelé való nyilatkozásait – a legtöbb esetben a lelki fájdalom érzését is felidéri a sértettségben, viszont a szó vagy a tett, amely megbántja a becsületérzést, a harmadik személy gondolatvilágában az esetek leggyakrabban a hírnevet is veszélyezteti.”¹⁰

A másik szabályozási szempont, ami – különösen a jogtárgykérdés miatt – kiemelt érdemmel, hogy a magyar büntetőkodekx szerint a kezdetektől fogva tényállásszerű volt a rágalmozás akkor is, ha a becsületcsorbításra alkalmas tényközlés való tényeken alapult. Szintén a kezdetektől fogva élt ezzel párhuzamosan a valóság bizonyításának a jogintézménye, amely a valóság sikeres bizonyítása esetén a tényállásszerű cselekmény büntetendőségét bizonyos feltételektől függően kizárta. A szabályozás csak annyiban változott időről időre, hogy milyen esetkörei, feltételei voltak a valóság bizonyításának, vagy éppen mikor volt az kizárt. A becsületfogalommal való szoros összefüggés miatt külön pontban foglalkozom e kérdéssel.

1.2. A szubjektív-faktuális felfogás elutasítása

A német irodalomhoz hasonlóan¹¹ a magyar felfogás is kezdettől fogva elutasítja az ún. szubjektív-faktuális felfogást, azaz a tényleges becsületérzés és a tényleges becsület büntetőjogi védelmét. „Az athenikai becsület az embernek az a tudata, hogy magatartásában, cselekményeiben és viseletében mindig és szigorúan az erkölcsiség fensőbb, magasztosabb irányzatát követi;

⁷ Ebből a szempontból kifejezetten helyes Vida Mihály és a Kis–Hollán-szerzőpáros megközelítése, amely ezt a szakirodalomban egyébként régóta bevett, a becsület két elemének a rágalmozásnál és a becsületsértésnél eltérő hangsúlyokat tulajdonító jogtárgykörülírást nem követi, hanem a jogi tárgyat a rágalmozás és a becsületsértés esetében is ugyanúgy, a tipikusnak tartott hangsúlyok nélkül nevesíti. VIDA Mihály: Az emberi méltóság és egyes alapjogok eleni bűncselekmények. In: KARSAI Krisztina – SZOMORA Zsolt – VIDA Mihály: *Anyagi büntetőjog. Különös rész I.* Szeged, Iurisperitus, 2013. 200., 210.; KIS Norbert – HOLLÁN Miklós: *Büntetőjog II. Az anyagi büntetőjog különös része.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011. 107., 111.

⁸ Elegendő itt csak arra gondolni, hogy harmadik személy jelenléte hiányában a becsületsértést a sértettel szembeni tényközléssel is meg lehet valósítani.

⁹ Angyal is vitakozott a 1914. évi novella miniszteri indoklásával, hangsúlyozva, hogy a két bűncselekménynek – egymáshoz való viszonyukra tekintettel – nem különböző, hanem közös jogi tárgya van. ANGYAL i. m. (4. lji.) 6.

¹⁰ LENGYEL Aurél: A becsület védelme. In: *Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése ötvenedik évfordulójának ünnepére.* Pécs, Wessely és Horváth, 1914. 248. Az idézett megállapítás mai szemmel is helytálló, ha az azóta meghaladott szubjektív-faktuális megfogalmazást (a becsületérzés sérelmét) az emberi méltósággal helyettesítjük.

¹¹ Mares ASKARYAR: *Die strafrechtsdogmatische Umsetzung der verfassungsrechtlichen Vorgaben zu Art. 5 Abs. 1 GG.* Hamburg, Kovac, 2010. 3.; Reinhart MAURACH – Friedrich-Christian SCHROEDER – Manfred MAIWALD: *Strafrecht Besonderer Teil. Teilband I. Straftaten gegen Persönlichkeits- und Vermögenswerte.* Heidelberg, C. F. Müller, 2009. 259.

s hogy a becsület e felfogás szerint az ember lelkiületének egy magasabb princípiummal való összhangzatában, s a külvilágról független *önmeggyőződésében* állván: külső elismerésre nem szorul: következőleg a rágalom és sértés által meg sem is érinthető.¹² Az a recens szakirodalmi megfogalmazás, amely a becsület összetevőjeként az önbecsülést mint az emberi méltóság *érzését* is megjelöli, vitatható.¹³

1.3. A valóság/valótlanság problematikája

A becsületfogalomra vonatkozó ún. faktuális és a normatív irányzatok között a tényközlés valósságtartalmának relevanciája a legfontosabb különbség.¹⁴ A Csemegi-kódex óta a törvényi tényállás szintjén érvényesül az az elv, hogy a rágalmazást (és a becsületsértést is) való tények közlésével is el lehet követni. A valóság bizonyítása nem automatikus, a megengedhetősége – szintén kezdettől fogva – ahhoz a feltételhez volt kötve, hogy a becsületcsorbításra alkalmas tény közlését közérdek vagy jogos magánérdek indokolja. A valóság bizonyításának egyéb nevesített esetei és tilalmai változtak ugyan 1878 és 1961 között, de a megengedhetőség fő esetei, azaz a közérdeket vagy a jogos magánérdeket megkövetelő, bírói mérlegelést kívánó generálklauzula a mai napig változatlan.

Ehhez képest érdekes megfigyelni, hogy a szakirodalom eltérő hangsúlyokat vél felfedezni az egykorú szabályozásokban, és eltérő indokolásokat fűz a valóság/valótlanság problematika törvényi megoldásához. A Csemegi-kódex indokolásában egyenesen olyan kijelentéseket találunk, amelyek akár azt a téves benyomást is kelthetik, hogy a való tényközléssel egyáltalán el sem lehetne követni rágalmazást; a megfogalmazás normatív becsületkonceptióra utal.¹⁵ Figyelemmel azonban a kódex 258. és 263–265. §-aira, ez nem így volt. A 264. § alapján pedig bizonyos esetekben egyenesen kizárt volt a valóság bizonyítása (pl. a családi élet viszonyait vagy a női becsületet támadó közlések esetén), ami a *valótlanság megdönthetetlen vélelmét* jelentette.

¹² Lőw Tóbiás (szerk.): *A magyar Büntetőtörvénykönyv és teljes anyaggyűjteménye, II.* Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1880. 431–432. Hasonló véleményen van ANGYAL (4. lj.) 3.; KÁLMÁN György: *A becsület védelme az anyagi büntetőjogban.* Budapest, KJK, 1961. 24.

¹³ Kis Norbert – HOLLÁN Miklós: *A magyar büntetőjog tankönyve II.* Budapest, Közlönykiadó, 2008. 107.

¹⁴ Kálmán fogalmaz úgy, hogy „a valósságbizonyítás kérdése a becsületvédelem szabályozásának csomópontja. Az ezzel összefüggő kérdések eldöntésén múlik, milyen széles körben biztosít a jog védelmet a becsületet sértő támadásokkal szemben, s az is, hogy mennyire érvényesül az igazság hangoztatásának joga olyan esetekben is, ha az másokra nézve sértő.” KÁLMÁN i. m. (12. lj.) 162. A német szakirodalomban kidolgozott különböző (faktuális, normatív, normatív-faktuális, funkcionális) becsületfogalmi koncepciók áttekintéséhez l. SZOMORA Zsolt: *Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései.* Szeged, Iurisperitus, 2015. 47–50.

¹⁵ „Szabad államban nem lehet megkövetelni, hogy az emberek a becstelenekekről, a gazokról is mindig csak jót mondjanak, vagy hallgassanak. Ez türhetetlen állapot lenne, ilyet csak az abszolutizmus tervezhet saját eszközeinek oltalmára. A mi javaslatunk távol az ily természetellenes, egy egészséges állami és társadalmi rendszerrel össze nem egyeztethető, de azon felül még esztelen követeléstől. A törvényjavaslat megnyitja a törvénykezés sorompóit annak, a ki bűnnel vagy becstelenséggel vádol valakit [...], s még becsületsértés miatt sem bünteti a megtámadót az esetre, ha a tény, mellyel a sértett személyét vádolta, való.” Lőw i. m. (12. lj.) 453.

A szakirodalom már ekkor is kiemeli, hogy – mivel objektív tényállási szinten irreleváns – a rágalmozó tudattartalmának sem kell a tényállítás valóságára/valótlanságára kiterjednie (azaz a törvény nem követeli meg az ún. *animus iniuriandit*).¹⁶ Angyal szerint az 1914. évi novella „azzal szolgálja a leghatályosabban a becsület védelmét, midőn szabály erejére emeli a valóság bizonyításának a tilalmát és illetőleg csak kivételes esetekben s szorosan meghatározott feltételek mellett engedi meg a bizonyítást”.¹⁷ Azt is be kell azonban látni, hogy itt nem pusztán arról van szó, hogy a becsület védelmét a szabályozás így szolgálja jobban, hanem hogy ezáltal a becsület koncepcióját is determinálja. Ez a szabályozás ugyanis a *jó hírnevet, azaz az ún. szociológiai-faktuális értelemben vett becsületet* (l. még 1.4.) védi főszabály szerint.¹⁸

Az 1961. évi Btk. indokolása a korábbiakhoz képest a bíráló jelentőségét és a vélemény szabadságot említi a valóság bizonyítása mögött húzódó dilemmaként. A jogalkotó álláspontja szerint a „fecséges, kotnyeleskedés, pletykálkodás” előtt nem célszerű korlátlan utat nyitni.¹⁹ Ahogy a Csemegi-kódex időszakának szakirodalmá, úgy a '61-es indoklás sem helyezi el a kérdést a becsületfogalom kontextusában. Az 1961. évi kódex kommentárja sem a becsületfogalom szemszögéből, hanem a szólásszabadság szemszögéből vizsgálja a kérdést: a szólásszabadság nem lehet öncélú, csak a társadalmi érdekek védelmét szolgálhatja; olvasható a való tények tényállás-szerűségének indokaként.²⁰ Külön figyelmet érdemel, hogy ahhoz képest, hogy a *véleményszabadság célhoz kötöttsége* a rendszerváltozás után alkotmányi szinten *megszűnt*, a valóság bizonyítására vonatkozó szabályozás 1961 óta a mai napig nem változott. Ebből is látszik, hogy a kérdés *dogmatikai súlypontja* valójában nem a vélemény szabadság hangsúlyozásában, hanem a szabályozás alapjául fekvő és mindmáig változatlan becsületkoncepcióban keresendő.²¹

1.4. Uralkodó álláspont: az emberi méltóság és szociológiai-faktuális becsület (jó hírnev)

Törvényi szinten tehát a Csemegi-kódex óta változatlan becsületkoncepció érvényesül: a *becsület alkotóelemei az emberi méltóság és a tényleges érdemektől (a valóságtól) független társadalmi megbecsülés, jó hírnev*. Kálmán György emeli ki, hogy a becsület etikai értelemben a kötelességteljesítéssel kivívott társadalmi megbecsülést jelenti, a büntetőjog azonban ennél szélesebben vonja meg a védelem körét.²² Míg a Csemegi-kódex indokolása félreérthetően, nem a normaszö-

¹⁶ EDVI i. m. (3. lj.) 304–305., 438. Az itt írt példa szerint a bíró nem ismerte el valóságnak, hogy a sértett hölgy a kocsisával folytat szerelmi viszonyt, pedig az való volt.

¹⁷ ANGYAL i. m. (4. lj.) 85. Másol pedig azt írja, hogy ezáltal a törvény a becsületet favorizálja, és ezért állítja fel a valótlanság védelmét (uo., 16.).

¹⁸ Angyal szerint a rágalmozó minőségű tény *formailag valótlán*, és közömbös, hogy a valósága milyen okból nem bizonyítottat be (nem akart a vádlott bizonyítani, a bizonyítás nem volt sikeres, vagy a törvény azt kizárja). ANGYAL i. m. (4. lj.) 16.

¹⁹ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve. Budapest, KJK, 1962. 455.

²⁰ HORVÁTH i. m. (6. lj.) 1309.

²¹ A 36/1994. (VI. 24.) AB határozat – nem túl konzekvens módon – nem semmisítette meg a valóság bizonyítására vonatkozó Btk.-szabályt (chhez részletesen l. e tanulmány 3. pontját).

²² KÁLMÁN i. m. (12. lj.) 17. Hasonlóan HORVÁTH i. m. (6. lj.) 1295.

veg szellemében fogalmaz (l. 1.3.), addig az 1961. évi Btk. indokolása már félreérthetetlenül a faktuális értelemben vett jóhírnevet deklarálja: „A becsület az emberről, tulajdonságairól, magatartásáról a társadalmi környezetében kialakult *kedvező ítélet*. A becsület megtámadása: az emberek tudatában kialakult *kedvező ítéletnek* a megtámadása.”²³ Gyakorlatilag ugyanezt a szövegezést, a kedvező társadalmi ítéletre való hivatkozást olvashatjuk az 1978. évi és a 2012. évi Btk. indokolásában is.²⁴ A kedvező ítélet pedig a valóság tényeivel is támadható, csorbítható. „A büntetőjogi becsületfogalom független az ember szociális értékétől, attól, hogy az egyén milyen társadalmi megbecsülést vívott ki.”²⁵ Van olyan megfogalmazás is, amely pusztán az egyénről kialakított társadalmi értékítéléről ír, annak kedvező voltára nem utal.²⁶ A valóság/valótlan-ság kérdésének törvényi rendezése alapján azonban kijelenthető, hogy az egyén értékétől független, kedvező ítéletre utaló jogtárgyfelfogások a helyesek.²⁷

1.5. Kisebbségi álláspont: korai, komplex-normatív koncepciók

Érdekes megfigyelni, hogy annak ellenére, hogy a Csemegi-kódex is a szociológiai-faktuális becsületfogalom talaján állt, az egykorú irodalomban mégis olvashatók komplex-normatív álláspontok is. Finkey Ferenc szerint a becsület az ember általános emberi méltóságából (az erkölcsi méltóság jogából) és a korával, nemével, foglalkozásával, állásával járó erkölcsi és jogi kötelességek pontos teljesítése révén megszerzett társadalmi megbecsülésből (a jóhírnév jogából) áll.²⁸ Ha azonban a társadalmi megbecsülés a kötelességek pontos teljesítésétől függ, akkor ez a becsület normatív felfogását jelenti, azaz a jóhírnévhez való jog nem „automatikusan” illeti meg az egyént. Hasonlóan komplex-normatív Angyal megközelítése is: szerinte a becsület fogalmában az értékelés játssza a főszerepet: a becsület kifejezésre juttatja, hogy az ember a többi emberhez való viszonyában milyen értékkel bír. „A becsület lényegileg nem más, mint ennek *az értéknek a kifejezése*, mint az emberről tulajdonságai és egész viselkedése alapján kialakult társadalmi ítélet.”²⁹ Az érték kifejezése semmi esetre sem a faktuális értelemben vett jóhírnév.

A későbbi időszakban a szakirodalomban sem látjuk már a komplex-normatív megközelítésnek a nyomát, az uralkodó állásponttá az előbbi pontban írt szociológiai-faktuális felfogás válik.

²³ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve, i. m. (19. lj.) 451. (kiemelések tőlem).

²⁴ L. az 1978. évi IV. törvény 179. §-ához és a 2012. évi C. törvény 226. §-ához írt indokolást.

²⁵ BODGÁL Zoltán – PINTÉR Jenő: A szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények. In: FONYÓ Antal (szerk.): *Magyar büntetőjog. Különös rész*. Budapest, BM, 1981. 144.

²⁶ Így KÓNYA i. m. (6. lj.) 868.

²⁷ Ahogy Koltay fogalmaz: „nem [...] a társadalomnak az egyénre vonatkozó helyes (a valóságnak megfelelő) felfogását védi a jog.” KOLTAY András: 61. §. A véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága, a közérdekű adatok védelme. In: JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja, II*. Budapest, Századvég, 2009. 2293.

²⁸ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Politzer, 1905. 657.

²⁹ ANGYAL i. m. (4. lj.) 2. (kiemelés tőlem).

2. A valóság bizonyításának dogmatikai karaktere

A valóság bizonyítását szabályozó törvényi előírás jelen formáját az 1961. évi Btk.-ban nyerte el, azóta érdemi változás a szövegében nem történt, a jogintézményt a 2012. évi Btk. változatlan tartalommal tartja fenn. Mielőtt e büntethetőségi akadály dogmatikai karakterét közelebbről megvizsgáljuk, érdemes röviden áttekinteni a hatályos szabályozást,³⁰ és annak a bírói gyakorlatban rögzült alkalmazási feltételeit.

2.1. A valóság bizonyításának alkalmazási feltételei

A valóságbizonyítás tárgya *csak tényközlés* lehet, annak a rágalmazás tényállásában írt mindhárom magatartási formája (BH 1994. 356.). A becsületsértés és a kegyeltsértés körében értékelhető tényközlésnek nem minősülő értékítéletek esetén fogalmilag kizárt a valóság bizonyítása. Amennyiben a tény valónak bizonyul, akkor kizárt a tettes büntethetősége.

A valóság bizonyításának megengedhetőségét feltételhez köti a Btk. E szerint a becsület csorbítására alkalmas valós tényközlést közérdek vagy bárkinek a jogos magánérdeke kell hogy indokolja. A közérdekre példaként I. BH 2008. 81. (az önkormányzat szemétszállítási pályázati eljárásának és döntésének átláthatósága), EBH 1999. 87. (politikusok és más közéleti szereplők tevékenységének, múltjának, személyiségének megismerése). Magánérdek alatt pedig mind a személyi, mind a vagyoni jellegű érdek is értendő, továbbá ez az érdek nem csak a tényközlő érdeke lehet (pl. a tulajdonost tájékoztatja a szomszéd, hogy a bérlője prostitúciós tevékenységet folytat a tulajdonostól bérelt lakásában). Mind a jogos magánérdek, mind a közérdek esetén szükséges a logikai-oksági összefüggés, hogy ez az érdek ténylegesen indokoltá tegye a tényközlést.

A valóság bizonyítása elrendeléséről a bíróság dönt, akár kérelemre, akár hivatalból, alakszerű határozat nélkül (BH 1992. 226.). Döntése során a tényközlés közérdek vagy jogos magánérdek általi indokoltságát a bíróság mérlegeli, ugyanakkor a bizonyítás lehetséges sikeressége nem mérlegelhető az elrendelés kapcsán (EBH 1999. 87.). Közz szereplő sérelmére elkövetés esetén a bíróságnak nincs mérlegelési lehetősége, hanem a valóság bizonyítását kötelező elrendelni (BH 2000. 285.).

A valóság bizonyítása során nem érvényesül a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 4. §-a szerinti vádat terhelő bizonyítás elve (BH 1999. 540., BH 1998. 412.). *A bizonyítás sikertelenségét így a terhelt viseli*. Logikus és jellemző módon a vádlottnak kell bizonyítania azt, hogy az általa állított becsületsorbításra alkalmas tény a valóságnak megfelel. Ugyanakkor – ahogy az elrendelés kérdésében is – a bizonyítás kérdésében is széles körű mozgástere van a bí-

³⁰ Btk. 229. §: „(1) A 226–228. §-ban meghatározott bűncselekmény miatt nem büntethető az elkövető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény valónak bizonyul. (2) A valóság bizonyításának akkor van helye, ha a tény állítását, híresztelését, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatát a közérdek vagy bárkinek a jogos érdeke indokolta.”

róságnak, az ezzel kapcsolatos indítványok nem kötik.³¹ Fontos tehát az a distinkció, hogy a vádlottnak a tényközlés valóságára nézve *nincs bizonyítási kötelezettsége*, ellenben a *bizonyítatlanság terhét* ő viseli.³²

Ha ez a bizonyítás sikeres, a vádlottat fel kell menteni. Többféle tényállítás esetén a büntethetőséget kizáró ok csak akkor érvényesül, ha valamennyi állított tény valóban bizonyult. A valóság bizonyítása akkor sikeres, ha a bizonyított tény a becsületcsorbítás súlyának megfelelően fő vonásaiban valóban bizonyult. A valóságbizonyítás eredményes lehet az állított és bizonyított tény teljesen pontos egybeesése nélkül is (pl. a tettes azt állította, hogy a sértett lopott, de a sértett cselekményének helyes minősítése valójában sikkasztás volt).

2.2. A valóságtartalom relevanciája dogmatikai megragadásának lehetséges módjai

Kálmán 1961-ben megjelent monográfiájában kimerítő, a magyar szakirodalomban egyedülálló elemzését adja a valóságbizonyítás lehetséges szabályozási modelljeinek.³³ Elemzésének lényegét és vázát feltétlenül érdemes áttekinteni. A lehetséges modellek meghatározásához szükséges kiinduló két alapkérdés a következő:³⁴ 1) Mi a jelentősége az állított tény valóságának vagy valótlanságának a bűncselekmény megvalósulása szempontjából, tényállási elem-e az állított tény valótlansága? 2) Milyen feltételek mellett van helye a valóság vizsgálatának? Az e kérdésekre adott válaszok kombinációjából állíthatók fel a különböző *dogmatikai modellek*, amelyek következményeit, továbbá előnyeit és hátrányait is elemzi Kálmán. Az első kérdésre adható lehetséges válaszok és azok következményei:³⁵

1. a) A tényközlés valótlansága *tényállási elem* (tényállási modell). Ennek következménye, hogy a valóságtartalomra kiterjedő szándékosság – sőt jogalkotói döntéstől függően akár a gondatlanság is – vizsgálendő.³⁶ Ebből fakad hátránya is, azaz a valótlanság és a tudattartalom kötelező, vádló általi bizonyítása és annak nehézsége. A tudattartalom bizonyítatlansága ténybeli tévedésként értékelendő, és kizárja a felelősséget.

³¹ Az officialitás elve a valóság bizonyítására is érvényesül. KÁLMÁN i. m. (12. l.) 188–189.

³² A bizonyítási kötelezettség és a bizonyítási teher elhatárolásához l. ERDEI Árpád: A bizonyítás. In: HACK Péter (szerk.): *Büntetőeljárás jog I.* Budapest, ELTE Eötvös, 2014. 141.

³³ KÁLMÁN i. m. (12. l.), témám szempontjából különösen 167–173.

³⁴ Uo., 162–163. A modellek háttérének magyarázataként utalni érdemes arra, hogy azok a bűncselekmény négy elemből felépülő fogalma keretében értelmezhetők. E szerint a bűncselekmény fogalmi elemei: a cselekmény, a tényállásszerűség, a jogellenesség és a bűnösség. A tényállási (1. a) és a jogellenességi modell (1. b) a bűncselekmény fogalmán belül kezeli a valóság/valótlanság kérdését, az objektív modell (1. c) pedig a bűncselekmény fogalmi körén kívül szűkíti a büntetőjogi felelősség körét.

³⁵ Vö. uo., 167–173. Az itt kifejtett három válaszlehetőségen túl Kálmán további másik kettőt is említ, ezek azonban vagy elméletileg problémásak, vagy gyakorlatilag kivitelezhetetlenek, ezért ismertetésüktől eltekintek.

³⁶ Figyelemmel a bűnösségen alapuló felelősség elvére és a bűncselekmény törvényi fogalmára.

1. b) A tényközlés valósága *jogellenességet kizáró ok* (jogellenességi modell). Ez esetben a törvényi tényállás való tényközlés esetén is megvalósul, viszont a tények valósága esetén a cselekmény nem jogellenes. A bizonyítási teher azonban megfordul, az elkövetőnek a felelősség alóli kimentés körében kell bizonyítania, hogy a közölt tények valóságok.³⁷

Fontos azonban, hogy valótlán tényközlés esetén is sor kerülhet a büntethetőség kizárására, ha az elkövető bizonyítja jóhiszeműségét, azaz hogy a tényeket alapos okkal valósnak vélte. Kálmán e tévedést ténybeli tévedésként specifikálja,³⁸ ez a megállapítása azonban már 1961-ben is vitatható volt, még ha csak konkrét *de lege lata* vonatkozás nélküli elméleti modellről beszélünk is. A normatív háttérről elmondható, hogy a jogellenességet kizáró okban való tévedést az 1950. évi II. törvény („A Büntető Törvénykönyv Általános Részéről”, Btá.) időszaka óta *társadalomra veszélyességben való tévedésként* kell megítélni,³⁹ korábban is legfeljebb a ténybeli tévedés analóg, semmi esetre sem közvetlen alkalmazása jöhetett szóba.⁴⁰ A ténybeli tévedés ugyanis egy büntethetőséget megalapozó (tényállásban rögzített) körülmény nem ismeretét jelenti, s mivel a tényközlés valósága közömbös a törvényi tényállás szintjén, ténybeli tévedésről ilyen esetben nem beszélhetünk. A szándékosság megállapításához szükséges tényekkel az elkövető tehát tisztában van, a tényközlés valósnak feltételezésével viszont téved a jogellenességet kizáró ok alkalmazhatóságával, azaz cselekménye jogellenességével (társadalomra veszélyességével) kapcsolatban.

A valóságtartalomra kiterjedő tudat tehát ennél a megoldásnál is jelentőséghez jut, viszont a bizonyítási teher megfordul. Fontos hangsúlyozni, hogy bár a társadalomra veszélyesség tudata a szándékosság eleme (*Vorsatztheorie*), az ezzel kapcsolatos bizonyítás másképp működik, mint a tények tudata esetén. Míg a ténybeli tévedés megállapításához elegendő a tények tudatával kapcsolatos bizonyítási kétség (mert a szándékosság, pontosabban annak tudati oldala pozitíve bizonyítandó, l. még az 1. a pontot), addig a tények tudatának megléte esetén a társadalomra veszélyességben való tévedéshez a törvény rendelkezése folytán alapos ok bizonyítása

³⁷ Míg a törvényi tényállás objektív és szubjektív elemeinek megvalósulását a vádlónak kell bizonyítania, addig – mivel a tényállásszerűség a jogellenesség indiciuma – a tényállás megvalósulásának bizonyítása ellenében a jogellenesség hiányát már a vádlottnak kell bizonyítania. A valós tények vonatkozásában ezért fordul meg a bizonyítási teher a tényállási modellhez képest.

³⁸ KÁLMÁN i. m. (12. lj.) 168.

³⁹ Btá. 14. §, 1961. évi Btk. 24. § (2) bek. Mindezen nem változtat az, hogy a Btá. egyébként még a *Schuldtheorie* alapján kezelte a társadalomra veszélyesség tudatát és az abban való tévedést, míg az 1961. évi Btk. váltott a ma is irányadó *Vorsatztheorie*-ra, azaz a társadalomra veszélyességben való tévedés már nem pusztán a bűnösséget, hanem egyenesen a szándékosságot zárja ki; TOKAJI Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, KJK, 1984. 224. A jogellenességet kizáró okok ténybeli alapjában való tévedéshez mint társadalomra veszélyességben való tévedéshez általában l. NAGY Ferenc – TOKAJI Géza: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, Korona, 1998. 177. Más, konkrét példaként a vélt jogos védelemhez és a vélt végszükséghez mint társadalomra veszélyességben való tévedéshez l. TOKAJI Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*, 265., 270–271. Nem szerencsés egyébként, hogy a vélt jogos védelem kapcsán korábban a 15. irányelv és újabban a 4/2013. BJE is megkerüli a pontosabb dogmatikai állásfoglalást, és csak általában a tévedés szabályainak alkalmazását írja elő. Ennek ellenére a publikált eseti döntések között található olyanok, amelyek kifejezetten a társadalomra veszélyességben való tévedésnél helyezik el a vélt jogos védelmet (így BH 2001. 409., BH 1997. 427., BH 1997. 271.).

⁴⁰ TOKAJI i. m. (39. lj.) 293.

szükséges, így a bizonyítási terhet az elkövető viseli. Alapos ok sikeres bizonyítása hiányában a tények tudatára alapítva vélelmezzük a társadalomra veszélyesség tudatát.

1. c) A tényközlés valósága *objektív büntethetőséget kizáró ok* (objektív modell). Ebben az esetben a bizonyítási teher – a jogellenességet kizáró ok koncepciójához hasonlóan – megfordul, és a valóság sikeres bizonyítása esetén az elkövető mentesül a büntetőjogi felelősség alól. Abban viszont lényegesen különbözik ez a koncepció a jogellenességi modelltől, hogy mivel objektív – és a bűncselekményi fogalmi elemeit nem érintő – büntethetőségi akadályról van szó, ezért az elkövető tudattartalma közömbös, a büntethetőség a tényközlés objektív valótlan-ságához fűződik. Ez a modell teljesen kiküszöböli a tudattartalommal kapcsolatos bizonyítási nehézséget, ugyanakkor – ennek következményeként – a jóhiszeműen tett valótlan tényközlést parifikálja a rosszhiszeműen tett tényközléssel.

A második kérdésre adható válaszok:⁴¹ 2. a) Az első megoldás, amikor a valóság vizsgálatának lehetőségét semmilyen korlátozáshoz nem kötjük. A tényállási modell esetén a valótlan-ság bizonyítása egyenesen kötelező, míg a jogellenességi és az objektív modell esetén a valóság bizonyítása – fordított bizonyítási teher mellett – további feltételekhez nem kötött lehetőség.

2. b) A valóság bizonyítása nem korlátlan, hanem feltételekhez, tipikusan valamilyen érdek kimutatásához kötött. Ez a megoldás értelemszerűen nem fér össze a tényállási modellel, kizárólag a jogellenességi és az objektív modell esetén képzelhető el. A – 36/1994. (VI. 24.) AB határozat által is figyelembe vett – hatályos büntetőjogi szabályozás ezt a variánst követi, mivel a valóság bizonyításának megengedhetőségét a tényközlés közérdek vagy jogos magánérdek általi indokoltságához köti.

Elképzelhető olyan – ettől eltérő megoldás is – amely érdek kimutatása nélkül engedi a valóság bizonyítását, viszont megtiltja azt akkor, ha a tényközlés negatív értékítélet alá eső motívumból történt.⁴²

2.3. A valóság bizonyítása mint objektív büntethetőségi akadály – az objektív modell *de lege lata*

A régebbi szakirodalomban egyértelmű állásfoglalások találhatók arról, hogy a valóság bizonyítása objektív jellegű büntethetőségi akadály. Angyal kifejezetten elveti a jogellenességi modellt, amikor kimondja, hogy a valóság bizonyítása nem a jogellenességet zárja ki, hanem büntethetőségi feltétel hiánya címén a büntethetőséget akadályozza.⁴³ Elveti a tényállási modellt is: „a tény valótlan-sága nem tényállási elemi, hanem a büntethetőségi előfeltétel.”⁴⁴ Mindkét megállapításában az látható, hogy a tény valótlan-sága büntethetőségi feltétel lenne, véleményem szerint azonban pontosításra szorul ez a megfogalmazás. Ha a tényközlés valótlan-sága büntethetőségi

⁴¹ Vö. KÁLMÁN i. m. (12. lj.) 167–173.

⁴² Uo., 174.

⁴³ ANGYAL i. m. (4. lj.) 24.

⁴⁴ Uo., 85–86. Előfordult ugyanakkor ezzel ellentétes gyakorlat is, maga Angyal is említi olyan régi kúriai döntést, amely való tény közlése esetén tényállási elem hiányában zárta ki a büntethetőséget, és ilyen címen hozott felmentő ítéletet.

feltételt mint a felelősség pozitív feltételét képezné, akkor a valótlanságot a vádlónak kellene bizonyítania. Ez azonban már a Csemegi-kódexszel sem fért össze, mert annak 263. §-a, továbbá az 1914. évi XLI. törvénycikk (becsületvédelmi novella) 13. és 16. §-ai – a maihoz hasonlóan – megfordították a bizonyítási terhet. Ez alapján ki kell mondani, hogy *való tényállítás esetén és a valóság bizonyításának megengedhetősége esetén* is fennáll a büntetőjogi felelősség, ha a valóság bizonyítása sikertelen.⁴⁵ A tényközlés valótlansága tehát nem büntetethetőségi feltétel, hanem büntetethetőségi akadály.⁴⁶

Egyértelműen objektív büntetethetőségi akadálynak tekinti a valóság bizonyítását Kálmán és Horváth Tibor.⁴⁷ Előbbi szerző felidézti az 1961. évi Btk. tervezetének miniszteri indokolását, s ezzel a legpontosabb magyarázatot adja a valóság bizonyításának dogmatikai besorolására. „A »valónak bizonyul« kifejezés nem azonos értelmű a való kifejezéssel. Az ily módon való szövegezés a büntetethetőség kizártságát attól *az objektív körülménytől teszi függővé*, hogy a tárgyalás során bizonyossággal *bebizonyították-e* az inkriminált állítás valóságát. Ez a megoldás eleve tárgytalanná teszi a ténybeli tévedésre irányuló védekezést, s így gyakorlati értékű védelmet nyújt a felelőtlen rágalmozókkal szemben anélkül, hogy a komoly, megalapozott bírálatot megakadályozná.”⁴⁸ Érdemes megjegyezni, hogy ez a megoldás nemcsak a ténybeli, hanem a társadalomra veszélyességben való tévedésre hivatkozást is tárgytalanná teszi.

A recens szakirodalomban Hollán Miklós foglal egyértelműen állást, amikor a valóság bizonyítását *másodlagos büntetethetőséget kizáró oknak* minősíti,⁴⁹ ezzel utalva arra, hogy a büntetethetőségi akadály egyrészt nem érinti a bűncselekmény fogalmi elemeit, másrészt az elkövető tudattartalma az alkalmazás szempontjából közömbös. Más szerzők a törvényi besorolásra utalva büntetethetőséget kizáró oknak tekintik a valóság bizonyítását, de ettől pontosabb dogmatikai minősítést nem tesznek.⁵⁰ A jogintézmény elemzéséből azonban e szerzők esetében is kiolvasható, hogy nem jogellenességet kizáró oknak, hanem objektív büntetethetőségi akadálynak tekintik

⁴⁵ „[C]sak a becsület csorbitására alkalmas tényállítás bebizonyítottan valós volta eredményezheti a büntetendőséget kizáró ok megállapítását.” BELOVICS Ervin: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös rész.* Budapest, HVG-ORAC, 2012. 266.

⁴⁶ Erre rímel a recens szakirodalomból az a megállapítás, amely szerint nem szünteti meg a bűncselekményi minőséget, ha a bíróság a valóság bizonyítása elrendelhetőségének hiányában szerez tudomást a tény valóságáról. BÉKÉS Ádám: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: POLT Péter (szerk.): *Új Btk. Kommentár, IV.* Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó, 2013. 138.

⁴⁷ KÁLMÁN i. m. (12. lj.) 173.; HORVÁTH i. m. (6. lj.) 1309. Bár Horváth egy helyen a tényállítás valótlanságát objektív büntetethetőségi feltételnek is nevezi.

⁴⁸ KÁLMÁN i. m. (12. lj.) 173.; A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve, i. m. (19. lj.) 457. (kiemelések tőlem).

⁴⁹ KIS–HOLLÁN i. m. (7. lj.) 110.

⁵⁰ BELOVICS i. m. (45. lj.) 266. (a cselekmény büntetendőségét kizáró ok); HORNYÁK Szabolcs: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: TÓTH Mihály – NAGY Zoltán (szerk.): *Magyar Büntetőjog – Különös Rész.* Budapest, Osiris, 2014. 196–197. (büntetethetőséget kizáró ok); KÓNYA i. m. (6. lj.) (büntetethetőséget kizáró ok).

a valóság bizonyítását. Így fontos annak kimondása, hogy nem kell, hogy a valóságról az elkövető a tényközlés időpontjában tudjon, elegendő, ha azt utóbb sikerül bizonyítania.⁵¹ Azaz a valóság bizonyítása olyannyira objektív karakterű, hogy *rosszhiszemű rágalmazó esetén is büntetlenséget biztosít*, ha az elkövető tévesen valótlannak vélte az állított tényt, de utóbb annak való voltát sikeresen bizonyította.

Ugyanígy a szigorúan objektív jelleget támasztja alá az, hogy a jogos magánérdek (mint a bizonyítást megengedő feltétel) fennállása esetén közömbös, hogy az elkövető szubjektív indítéka egyébként elítélendő jellegű (pl. nyereségvágy, karriervágy stb.).⁵² Mindezek alapján, öszszegzésként megállapítható, hogy a valóság bizonyítása a magyar büntetőjogban az első kodifikáció, a Csemegei-kódex óta objektív büntethetőségi akadálnak tekinthető.⁵³

3. Az alapjogi megközelítés problematikája: a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, a jogellenességi modell és a valóság bizonyítása

Az előző összegző megállapítás, azaz hogy a valóság bizonyítása *objektív büntethetőségi akadály*, a Btk.-ból kiindulva, a törvényi szabályozás dogmatikai karakterét kibontva tehető. Az alkotmányjogi összefüggésekre való áttérés előtt érdemes még ugyanakkor megemlíteni, hogy az a szakirodalmi kisebbségi vélemény, amely ettől eltérően jogellenességet kizáró oknak tekinti a valóság bizonyítását,⁵⁴ nem nélkülözi a (szakjogi) esetjogi alapot.

A BJD 6437. szám alatt közétett eseti döntésben a bíróság elvi élel mondta ki, hogy amennyiben valamely sajtóközlemény a hatóság által közölt adatokon alapszik, akkor az újságírónak kötelessége a tudósítását a hatóságoktól kapott adatoknak, tájékoztatásnak megfelelően, ahhoz hűen megírni. Ha azután utóbb valamely állítás mégis tévesnek bizonyul, a cikk szerzője javára a tévedés szabályai alkalmazhatók, mert cselekménye társadalomra veszélyességét illetően – alapos okból – tévedésben volt.⁵⁵ Azzal, hogy a bíróság valóság-valótlanság kérdését a társadalomra veszélyességben való tévedéssel kapcsolta össze, *obiter dictum* az is következik, hogy a valóság bizonyítása e felfogás szerint jogellenességet kizáró ok (l. 2.2. 1. b).

⁵¹ KÓNYA i. m. (6. lj.) 898., korábban HORVÁTH i. m. (6. lj.) 1311.

⁵² KÓNYA i. m. (6. lj.) 896., korábban HORVÁTH i. m. (6. lj.) 1310.

⁵³ Ezzel revidéálom azt a korábbi álláspontomat, amikor a valóság bizonyítását jogellenességet kizáró oknak minősítettem. L. SZOMORA Zsolt: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: KARSAI Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, CompLex, 2013. 480. A legújabb szakirodalmomban szintén jogellenességet kizáró oknak tekinti még VIDA i. m. (7. lj.) 205. A szegedi büntetőjogi iskola véleménye e tekintetben tehát kisebbségi és korrekcióra szoruló vélemény.

⁵⁴ L. 53. lj.

⁵⁵ A bíróság itt a BJD 3049. sz. döntésre hivatkozik, adott számon azonban releváns döntés nem található, a hivatkozás nem tárható fel. Fontos észrevenni továbbá, hogy ebben az 1969-ben született döntésben a bíróság egészen hasonló gondolatmenetet fogalmaz meg a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban írt alkotmányos követelményhez, azaz hogy az elkövető mentesülhet a felelősség alól, ha a foglalkozási szabályaiból fakadó megfelelő gondossággal járt el.

Szintén a jogellenességi modellt követi a BH 1999. 540. számon közétett döntés. Az adott ügy vádlottja mint megyei tisztii főgyógyyszerész úgy nyilatkozott egy újságban, hogy a Vöröske-reszt a térítésmentes adományként kapott készítményt térítés ellenében árulja. Idézetek az ítélet elvi jellegű megállapításai közül:

„A rágalmozás törvényi tényállásának nem eleme a tényállítás valótlan-ságának a tudata, ezért a tény-állítás valósága tekintetében történt tévedés (még ha az jóhiszemű is) büntetőjogilag közömbös. A rágalmozás esetén ugyanis csak a társadalomra veszélyességben való tévedés vagy az állított tény-nek a becsület csorbítására alkalmasságában való tévedés vezethet ennek a büntethetőséget kizáró oknak a megállapítására. (...) A valóság bizonyításának a sikertelensége esetén tehát attól függetle-nül fennáll a bűnösség, hogy az állított tény egyébként létező volt (csak nem sikerült bizonyítani) vagy nem volt való (létező), de az elkövető azt szubjektíve valónak tudta. (...) Miután értesült a Vörös-kereszthez érkezett ingyenes adományról, nem vonhatta volna le ebből azt a következtetést, hogy az ingyenes szétosztásra szánt készítményeket is pénzért árusítja. Ez a következtetése alaptalannak bizo-nyult. Ugyanakkor a terheltnek – a hivatali tiszttségében – módja volt arra, hogy a sajtónyilatkozatok megértéle előtt meggyőződjék arról: az ingyenes szétosztásra szolgáló készítményeket is »pénzért« forgalmazza-e a Vöröske-reszt. Ennek az ellenőrzése érdekében azonban még a legkézenfekvőbb és leg-egyszerűbb lépéseket sem tette meg. Az állapítható meg tehát, hogy a terhelt, ha cselekményének a társadalomra veszélyességét illetően tévedett is, erre a tévedésre nem volt alapos oka.”

Obiter dictum tehát e határozat is azt az álláspontot képviseli, hogy a valóság bizonyítása jogellenességet kizáró ok. Így lehet az elkövető valósággal kapcsolatos tudattartalmának mégis-csak relevanciája, a társadalomra veszélyesség tudata körében.

Mint korábban látható volt, az e bírói döntésekben megjelenő elvi állásfoglalások nem te-kinthetők uralkodó nézetnek sem a szakirodalomban, sem egyébként a bírói gyakorlat alapján. A jogellenességi modell kérdését ugyanakkor mégsem lehet itt lezárni, mert az Alkotmány-bíró-ságnak a közhatalmat gyakorlók sérelmére elkövetett rágalmozás vonatkozásában irányadó és – a rágalmozó tényközlésekre nézve – a 13/2014. (IV. 18.) AB határozata által megerősített alaphatározata, a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat (továbbiakban: AB határozat) a vélemény-szabadságból fakadó alapjogi követelményeket – legalábbis *prima vista* – a jogellenesség bűn-cselekmény-fogalmi elemén keresztül igyekszik becsatornázni a büntetőjogba.⁵⁶

⁵⁶ A sok helyen és sokszor idézett, az AB határozat rendelkező részében lefektetett, a rágalmozásra vonatkozó alkotmányos követelmény szerint: a hatóság vagy hivatalos személy, valamint közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas „tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tényről állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan, vagy azért nem tudott annak valótlan-ságáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint – az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel – elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.” (A határozat rendelkező részét tudatosan idéztem csonkán, a téma szempontjából most nem releváns, a tényközléstől különböző értékítéletekre, azaz a becsületsértésre vonatkozó követelmény elhagyásával.)

A jogellenességi modell alapulvétele jól kirajzolódik a határozat alábbi megállapításaiban: „Önmagában sem a tény valósága, sem a tényközlés közérdekű célja vagy méltányolható motívuma nem zárja ki a magatartás jogellenességét.”⁵⁷ „A jogalkalmazói gyakorlat feladata annak meghatározása, hogy a véleménynyilvánítási szabadság gyakorlása mely közszereplők esetében zárja ki a cselekmény jogellenességét, továbbá, hogy a közvélemény formálásában hivatásszerűen részt vevők esetében a gondatlanság megállapításának melyek a kritériumai.”⁵⁸

Ezek a megállapítások az alapjogok lehetséges büntetethetőségi akadályi szerepköréből kiindulva, általános dogmatikai megközelítésben helyénvalóak is volnának. Nagy Ferenc a következő meghatározást adja a jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseit boncolgató alapművében:

„A jogellenességet kizáró okok alatt olyan írott vagy íratlan megengedő jogi tételek értendők, amelyek a tényállászerű cselekmény jogellenességének ellentmondanak, és ezzel a kifejtett vagy elmulasztott cselekmény jogszerűségét, azaz a jogrendnek való megfelelést megalapozzák és indokolják. (...) A jogrend tehát olyan *megengedő normákat* is ismer, amelyek a törvényi tényállásokban foglalt tilalmakat meghatározott feltételek mellett megszüntetik. Ezek a megengedő tételek tehát a tényállással szemben érvényesülnek.”⁵⁹

Az alkotmányos alapjogok pontosan ilyen jellegű normák, azaz elsőbbségük feltételeinek fennállása esetén felhatalmazást adhatnak egyébként büntető tényállásokba ütköző magatartások kifejtésére. A német szakirodalom elismeri és átfogó jelleggel is foglalkozik az alapjogok büntetőjog-ellenességet kizáró karakterével.⁶⁰

Az alapjogra épített általános jogellenességi megközelítés tehát helyes lehetne, kérdéses ugyanakkor, hogy *in concreto* a jogellenességi modell alkalmas-e arra, hogy a véleményszabadságot az Alkotmánybíróság által elvárt mértékben érvényesülni hagyja. Probléma adódik ugyanis abból, hogy bár az AB határozat pontosan érzékeli a valóság bizonyításának alkotmányos elégtelenségét,⁶¹ mégsem mondja ki, hogy e jogintézményt a bíróságok a releváns ügyekben nem alkalmazhatják. Sőt, végső megállapítása éppen arra utal, hogy a valóság bizonyítását kötelező elrendelni:

⁵⁷ ABH 1994, 219, 227.

⁵⁸ ABH 1994, 219, 231. Érdemes megemlíteni, hogy szintén a jogellenességi modellen alapul Tersztyánszky Ödön különvéleménye: „A rendes bíróságok a valóságbizonyítás mostani feltételrendszerre segítségével alkotmányosan dönthetnek arról, hogy az adott esetben szabad véleménynyilvánításról van-e szó vagy a magánszférát sértő, társadalomra veszélyes cselekményről.” Nála a jogellenességi modell teljes képében fellelhető, hiszen annak szubjektív oldaláról, a jogellenességben való tévedésről is szó esik: „A tény valótlanságának tudata, az állított tény valóságában való tévedés a Btk. 27. § (1) bekezdése alapján büntetőjogilag valóban közömbös. A Btk. 27. § (2) bekezdése szerint azonban a hatályos jog szerint sem büntetendő, aki a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre alapos oka van. A bírói gyakorlat alapján nem kizárt, hogy pl. sajtó útján elkövetett rágalmozás esetén a cikkíró az utóbbi tévesnek bizonyult állítással összefüggésben az alapos okból történt tévedésre sikerrel hivatkozzék (BH 3049, BJD 1970-73. 6437.)” (ABH 1994, 219, 236.)

⁵⁹ NAGY Ferenc: A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. *Acta Jur. et Pol. Szeged*, Tom. LIX., Fasc. 12. 6.

⁶⁰ Heiner Christian SCHMIDT: Grundrechte als selbständige Strafbefreiungsgründe. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 121 (2009/3.), 645–669.

⁶¹ Azaz hogy a bizonyítási teher megfordulásából eredő kockázat önmagában visszatartó erejű lehet akár a valóság közlésére is.

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a tényállás alkotmányellenességét nem küszöböli ki a valóság bizonyításának lehetősége. A büntetőjogi szabályozás a valótlanosság vélelmén alapul. (...) Az eljáró hatóság mérlegelésétől függ, hogy az eljárás alá vont személy a büntetőeljárás folyamán lehetőséget kap-e a valóság bizonyítására, és bizonytalan, hogy sikerül-e a hatóságokat meggyőzni a tények valóságáról. (...) A közhatalmat gyakorlók, illetve a közéleti szereplők tekintetében a való tények feltárását, még ha az alkalmas is e személyek társadalmi megbecsülésének csorbítására, minden esetben közérdekűnek kell tekinteni; annak mérlegelését nem lehet a büntető ügyekben eljáró hatóságra bízni.”⁶²

Az AB határozat e kitételét a büntetőbíróságok úgy értelmezik, hogy a valóság bizonyítása e sértetti kör esetében kötelező, s e büntethetőségi akadály alkalmazásán keresztül próbálják érvényre juttatni az alkotmányos követelményt,⁶³ amelyről azonban láttuk, hogy nem jogellenességet kizáró ok, hanem objektív büntethetőségi akadály. Ezzel az AB határozat a saját rendelkező részében lefektetett alkotmányos követelményekkel hoz létre ellentmondást, azok érvényesülését saját maga gyengíti. Az alkotmányos követelmény úgy szól, hogy csak a tudva valótlan tényközlés vagy az adott személytől elvárt gondosság nem tanúsítása miatt tévesen valósnak vélt, ám valótlan tényközlés esetén van helye alkotmányos büntethetőségeknek. E követelményhez az Alkotmánybíróság semmilyen megszorítást nem fűz, azaz annak elvileg feltétel nélkül érvényesülnie kellene. Ehhez képest a valóság bizonyítása alkalmazásának lehetséges eredménye *nem fog feltétlenül korrelálni az AB határozat által előírt követelménnyel*:

- Amennyiben a vádlott való tényeket állított, tehát nem állított tudva valótlan tényeket a közhatalmat gyakorló személlyel szemben, *és e tények valóságát sikeresen bizonyítja*, mentesül a büntetőjogi felelősség alól. Büntetlenségének alkotmányos követelménye érvényesül.
- Amennyiben a vádlott való tényeket állított, tehát nem állított tudva valótlan tényeket a közhatalmat gyakorló személlyel szemben, *ám e tények valóságát nem sikerül bizonyítania*, akkor megállapítják a büntetőjogi felelősségét. A felelősség megállapítása ez esetben – az AB határozat értelmében – alkotmányellenes. Az alkotmányellenességet azáltal lehetne csak elkerülni, ha a büntetőbíróság nem a valóság bizonyításán keresztül vizsgálná a vádlott büntetőjogi felelősségét, hanem a *tényállási modell alapulvételeivel* [a tényállási modellhez l. 2.2. 1. a)]. A tényállási modell esetén a logikus bizonyítási sorrend, hogy először a tényállítás valótlanosságát kell bizonyítani, majd az erre kiterjedő szándékot (tudva valótlan). A „tudva valótlanra” vezetett fordított bizonyítás (tehát a jogellenességi modell) objektíve való tények esetén értelmezhetetlen: ha a tény objek-

⁶² ABH 1994, 219, 232.

⁶³ L. pl. BH 2000. 285. A legfrissebb gyakorlatból említhető az EBH 2014. B. 16. számú elvi határozat, amelyenél az alapul fekvő ügyben azért történt első körben hatályon kívül helyezés, mert az elsőfokú bíróság nem folytatta le a valóság bizonyítását, amit az AB határozat alapján kötelező lett volna lefolytatni (Siklói Városi Bíróság 4.B.113/2012/14.). Korábban kimutattam, hogy a büntetőbírói gyakorlat – a becsületsértéssel ellentétben – a rágalmazás vonatkozásában igyekszik követni az AB határozat mércéit, l. SZOMORA Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/10., 476.

tíve való, ám a valóság bizonyítása sikertelen, az elkövető második lépcsőben sem mentesülhet a felelősség alól a valósággal kapcsolatos tévedésre hivatkozva. Hogyan igazolja a tévedését és annak alapos okát akkor, amikor nincs tévedésben, hiszen a tény valós, csak éppen a valóságát nem sikerült bizonyítani? Ez az összefüggés jól mutatja, hogy az AB határozat által előírt alkotmányos követelmény nem kezelhető a jogellenességi modellel.

- Amennyiben a vádlott valótlán tényeket állított, és a valóság bizonyítása sikertelen volt, ezzel még – mivel a valóság bizonyítása *objektív büntethetőségi akadály* – nem kapunk választ arra, hogy a valótlanság állítására szándékosan vagy a kellő gondosság elmulasztása miatt került sor. Márpedig az AB határozat a büntetőjogi felelősség alkotmányos körének meghatározása szempontjából e kérdésnek is jelentősége volna, csakhogy a valóság bizonyítása körében ez a kérdés nem vizsgálható (így a büntetőbírói gyakorlat jellemzően nem is vizsgálja).

A bizonyítási teher megfordítása tehát önmagában ellentmond az alkotmányos követelményeknek. Az AB határozat által lefektetett körben a véleményszabadság kizárólag akkor tud maradéktalanul érvényesülni, ha a tényközlés tudva valótlán voltának bizonyítása a vádlót terheli. *Tudva valótlán tényközlés sikertelen bizonyítása esetén a vádlott felmentése nem alkotmányellenes. Ellenben való tényközlés esetén a valóság bizonyításának sikertelensége miatt a büntetőjogi felelősség megállapítása sérti az AB határozat mércéjét.*⁶⁴

4. Konklúzió: az AB határozat a dogmatikai modellek csapdájában

A fentieket végiggondolva az a meglepő kép rajzolódik ki, hogy az AB határozatban valójában mindhárom dogmatikai modell keveredik:

- a rendelkező részben írt követelmény a tényállási modell alkalmazását várja el;
- az indokolás egyes szövegrészei a véleményszabadságot mint jogellenességet kizáró okot említik, a jogellenességi modellre utalva ezzel;
- az indokolásban ellentmondásosan elhelyezett és értékelt valóság bizonyítása pedig az objektív modellt testesíti meg.

Jelen tanulmányban nem kívánok belebocsátkozni az ún. alkotmányos büntetőjog kategóriájának létezésével, értelmezhetőségével kapcsolatos vitába. Azt a meghatározást mindenesetre figyelemre méltónak tartom, hogy az „alkotmányos büntetőjog” egy értékelési formula, és mint

⁶⁴ Az AB határozat rendelkező részében a *New York Times v. Sullivan* döntéshez hasonló mércék jelennek meg: az AB határozat és a *Sullivan*-döntés összehasonlításához l. KOLTAY i. m. (2. lj.) 41–42. Fontos kiemelni, hogy a *Sullivan*-döntésben – az AB határozattal ellentétben – egyértelműen a tényállási modell érvényesül, mert a valótlanság bizonyítása a vádlót (adott polgári ügyben a felperest) terheli.

ilyen, alkotmányjog-dogmatikai kategória. Alkalmazásával az Alkotmánybíróság a büntetőnorma alkotmányosságáról foglal állást, *az adott jogterület dogmatikájának tiszteletben tartásával*.⁶⁵ A szakjogi dogmatika tiszteletben tartása – úgy gondolom – evidencia, hiszen enélkül maga az alapjogok érvényre juttatására hivatott szakjog válik alkalmazhatatlanná.

A fenti okfejtéséből kiindulva, a határozat rendelkező részének primátusát tiszteletben tartva, *a tényállási modell* érvényre juttatása lenne alapjogi szempontból kívánatos a büntetőbírói gyakorlatban. Annak elvárása ugyanakkor irreális, hogy a bíróság egyszerre tolja félre a rágalmazás tényállását, és most már a valóság bizonyítására vonatkozó törvényi rendelkezést is. Azzal, hogy az AB nem a jogellenességi modellt, hanem valójában a tényállási modell alkalmazását követeli meg a rendelkező részben, implicite új törvényi tényállást alkotott, amelyet nem lehet „a jogértelmezés köntösébe bujtatva eltakarni”, vagy – a büntetőjogban egyébként elfogadott – szokásjogi jogellenességet kizáró okként aposztrofálni.⁶⁶ Az AB határozat koherenciazavara abból fakad, hogy úgy alkotott a *Sullivan*-szabályhoz nagyon hasonló mércét (l. 64. lj.), hogy nem ismerte fel, hogy ez a mérce csak a *Sullivan*-döntésben előírt, a vádlót terhelő bizonyítás mellett képes maradéktalanul működni. Az AB határozat által kötelezően alkalmazni előírt valóság bizonyítása – ahogy e tanulmányban kimutattam – valójában objektív büntetheptőségi akadály, s így a rágalmazó tudattartalmára érzéketlen.

⁶⁵ PALÁNKAI Tiborné: Alkotmányos büntetőjog. Néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól. In: GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára (szerk.): *Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára*. Budapest, Scholastica, 1998. 22. L. még LÉVAY Miklós: Büntetőhatalom és alkotmány, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. In: DRINÓCZI Tímea – JAKAB András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011, I.* Budapest–Pécs, Pázmány Press, 2013. 203.

⁶⁶ Ennek fényében nyer különös jelentőséget Sólyom Lászlónak az a szintén sokszor idézett mondása, miszerint az Alkotmánybíróság e határozatával „beleírt a Büntető Törvénykönyvbe”. Vö. A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi fel fogása jut szerephez. Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével Tóth Gábor Attila beszélgetett. *Fundamentum*, 1997/1. 40.